

Скрипа Євген Васильович —
ад'юнкт Київського національного
університету внутрішніх справ

Слідчі дії як основні засоби отримання доказів у кримінальних справах про незаконну легалізацію автотранспорту

У статті розкриваються проблемні питання слідчих дій як основних засобів отримання доказів у кримінальних справах про незаконну легалізацію автотранспорту.

Ключові слова: незаконна легалізація автотранспорту, організовані злочинні угруповання, слідчі дії, засоби отримання доказів.

Відповідно до Конституції України (ч. 4 ст. 41) та основних законів правових демократичних країн право приватної власності є непорушним. Це право підлягає захисту, в тому числі й засобами кримінальної юстиції. Серед об'єктів приватної власності особливе місце посідає автотранспорт, як один із найрозповсюдженіших засобів пересування громадян та перевезення різноманітних вантажів як в середині окремої держави, так і на міждержавному рівні.

Проведений нами аналіз матеріалів слідчо-судової практики свідчить, що автотранспорт нерідко стає об'єктом злочинних посягань організованих злочинних угруповань. Такі злочини, як правило, мають транснаціональний характер, оскільки незаконне заволодіння автотранспортом, наприклад, шляхом його викрадення, може здійснювати в одній країні, а його незаконна легалізація — в інших.

Злочинні угруповання, які вчиняють зазначені злочини, мають добре налагоджені законспіровані міжнародні зв'язки між собою. Окремі з них тісно пов'язані з корупціонерами у правоохоронних органах, що дозволяє таким злочинним угрупованням тривалий час здійснювати свій незаконний надприбутковий бізнес, спричиняючи значні збитки окремим громадянам, окремим країнам та міжнародному співтовариству.

Незважаючи на зростаючу соціальну небезпеку незаконної легалізації автотранспорту, лише окремі її питання були предметом дослідження у працях А. В. Андрієнка, В. П. Бахіна, М. А. Бусирєєва, В. І. Єгорова, Ф. С. Іванова, Ю. Ф. Іванова, М. І. Коржанського, Б. А. Курінова, В. А. Мис-

ливого, В. М. Хомича та ін., які розглядали їх з точки зору кримінального права та кримінології.

Разом з тим, сьогодні виникає нагальна потреба в розробці теоретичних засад доказування незаконної легалізації автотранспорту із застосуванням нових його засобів, урахуваючи те, що така легалізація, залежно від конкретних обставин, здійснюється шляхом вчинення низки різних видів злочинів, таких, як: шахрайство (ст. 190 КК України); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України); придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, зловживання владою і службовим становищем (ст. 369 КК України); контрабанда (ст. 201 КК України); незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України); знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 369 КК України); викрадання, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 358 КК України); підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК України); незаконне втручання в роботу електронних обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж (ст. 361 КК України); викрадання, привласнення, вимагання комп'ютерної інформації або заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем (ст. 362 КК України); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); службове підроблення (ст. 366 КК України); службова недбалість (ст. 367 КК України); одержання хабара (ст. 368 КК України); давання хабара (ст. 369 КК України) та ін.

Урахуваючи зазначене, метою цієї статті є виявлення проблемних питань слідчих дій як засобів отримання доказів у кримінальних справах про незаконну легалізацію автотранспорту та вироблення пропозицій щодо їх вирішення.

Питання щодо поняття та переліку слідчих дій, як засобів отримання доказів у кримінальних справах, а також юридичних і фактичних підстав їх проведення та використання для їх проведення матеріалів оперативно-розшукової діяльності є дискусійним у процесуальній та криміналістичній літературі, що негативного позначається на використанні слідчих дій як основних засобів отримання доказів у кримінальних справах про незаконну легалізацію автотранспорту. Вагомий внесок у розробку зазначених питань зробили Ю. П. Аленін, І. Є. Биховський, О. В. Горбачов, М. А. Гутерман, В. С. Кузьмічов, Г. М. Мінковський, М. А. Погорельський, Д. Б. Сергєєва, С. М. Стахівський, А. Р. Ратінов, А. П. Черненко, Ю. М. Черноус, С. А. Шейфер та ін.

На сьогодні у теорії кримінального процесу та криміналістики склалися два основні підходи до визначення поняття слідчих дій, які, в свою чергу, визначають основні підходи до їх класифікації та визначення юридичних і фактичних підстав.

Одна група вчених ототожнює поняття слідчих та процесуальних дій [1, с. 147 ; 2, с. 94 ; 3, с. 69]. В основу цього підходу, як слушно зазначає М. А. Погорецький, покладена належність дій до суб'єкта виконання — слідчого [4, с. 177]. Виходячи з цього, слідчими діями вважаються способи реалізації норм кримінально-процесуального права, тобто всі передбачені кримінально-процесуальним законом дії слідчого, що здійснюються в кримінальній справі, яка перебуває в його провадженні. З урахуванням кримінально-процесуальних завдань ці дії класифікують на такі, що: 1) визначають виникнення та направлення кримінальної справи (винесення постанов про порушення кримінальної справи, про передачу справи за підслідністю, про виділення, об'єднання чи припинення справи, про направлення справи до суду з обвинувальним висновком чи з метою припинення примусових заходів медичного характеру тощо); 2) встановлюють процесуальне положення учасників розслідування (про притягнення особи як обвинуваченого, про визнання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, вирішення заяв і клопотань про відводи); 3) спрямовані на збирання та перевірку доказів (допити, огляди, обшуки, виїмки тощо); 4) є запобіжними заходами та іншими заходами процесуального примусу; 5) становлять гарантії прав осіб, що беруть участь у процесі (роз'яснення суб'єктам процесу їх прав, обов'язків, заходи піклування про дітей та охорони майна ув'язненого, пред'явлення обвинувачення, ознайомлення учасників процесу з матеріалами кримінальної справи тощо); 6) спрямовані на усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину [1, с. 147—148].

Інша група науковців розрізняє ці два поняття і відносить до слідчих дій ту частину процесуальних дій, що спрямовані на збирання і дослідження доказів [4, с. 178 ; 5, с. 108 ; 6, с. 37 ; 7, с. 383 ; 8, с. 4].

На нашу думку, ототожнення слідчих і процесуальних дій є необґрунтованим, оскільки такий підхід не відображає сутності цих дій і дає підстави ці ж самі дії, якщо виходити із суб'єктів їх проведення, вважати прокурорськими, судовими чи такими, що здійснюються органами дізнання.

Найбільш обґрунтованим підходом до визначення співвідношення слідчих і процесуальних діє є підхід, заснований на вузькому розумінні терміну “слідчі дії”, що пов'язаний з термінами “слід”, “дослідження”, відповідно до якого слідчі дії визначаються як самостійний елемент регламентованої кримінально-процесуальним законом діяльності слідчого із отримання, дослідження й оцінки доказів. Таким чи-

ном, процесуальні й слідчі дії співвідносяться між собою як ціле і частина.

Серед прибічників останньої точки зору щодо співвідношення слідчих і процесуальних дій немає єдності думок у визначенні поняття слідчих дій. Як справедливо з цього приводу зазначає М. А. Гутерман, кількість понять слідчих дій дорівнює кількості літературних джерел, в яких висвітлені ці питання [9, с. 14].

На підставі аналізу наведених у наукових джерелах визначень понять слідчих дій, найбільш науково обґрунтованим, на наш погляд, є поняття слідчих дій, яке сформульоване М. А. Погорецьким. Слідчі дії він визначає як вид процесуальних дій, передбачених кримінально-процесуальним законом, що здійснюються у визначеному ним порядку уповноваженими на це особами, які наділені владними повноваженнями примусового характеру для отримання доказів (виявлення фактичних даних та їх джерел, їх перевірки й оцінки та надання їм статусу доказів), перевірки й оцінки самих доказів та їх використання у кримінальній справі [4, с. 179].

Серед прибічників точки зору щодо нетотожності слідчих і процесуальних дій також немає єдності думок у питанні їх системи та класифікації. Докладний аналіз з цього питання зроблений С. М. Стахівським [8, с. 4—12]. На нашу думку, найбільш обґрунтованою є система слідчих дій, визначена М. А. Погорецьким, до якої він включає такі слідчі дії: 1) допит (підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта); 2) очну ставку; 3) освідування; 4) огляд (місця події, місцевості, приміщення, предметів, документів, трупа, житла чи іншого володіння особи, кореспонденції); 5) обшук (особистий, у приміщенні, на місцевості); 6) виймку (звичайну, документів, що містять державну таємницю, поштово-телеграфної кореспонденції); 7) пред'явлення для впізнання (осіб, предметів); 8) відтворення обстановки та обставин події; 9) накладення арешту на кореспонденцію; 10) зняття інформації з каналів зв'язку; 11) одержання зразків для експертного дослідження; 12) експертизу.

Всі інші дії слідчого у кримінальній справі, як слушно зауважує М. А. Погорецький, не мають статусу слідчих дій, хоча вони є процесуальними, оскільки здійснюються уповноваженим суб'єктом процесу у визначеній КПК формі й спрямовані на досягнення мети та вирішення завдань кримінального судочинства [4, с. 179].

У кримінальних справах про незаконну легалізацію автотранспорту важливим є визначення підстав для проведення слідчих дій з метою отримання доказів для обґрунтування ними відповідних процесуальних рішень. У теорії кримінального процесу щодо вирішення

питання про визначення поняття підстав для проведення слідчих дій та змісту цих підстав висловлюються різні точки зору.

Слушною є точка зору щодо розрізнення підстав для проведення слідчих дій на правові та фактичні. Більшістю фахівців під правовими підставами розуміється сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом умов, що дають слідчому право здійснити ту чи іншу дію, а під фактичними — конкретні відомості про можливість добування доказової інформації зі слідів певного виду [4, с. 398].

Аналіз кримінальних справ про незаконну легалізацію автотранспорту свідчить, що така легалізація вчиняється, як правило, організованими злочинними угрупованнями, а тому виявлення, розкриття та розслідування таких злочинів можливе лише з використанням можливостей оперативно-розшукової діяльності (далі — ОРД). Тому на практиці при розслідуванні таких злочинів виникає низка проблемних питань щодо використання матеріалів ОРД як приводів та підстав для проведення слідчих дій у кримінальних справах цієї категорії.

Так, у пункті 1 ч. 1 ст. 10 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” (далі — Закон про ОРД) зазначається, що матеріали ОРД використовуються “як приводи та підстави для порушення кримінальної справи або проведення невідкладних слідчих дій”. Разом із цим, аналіз норм КПК України свідчить про те, що в жодній із них немає на це прямої вказівки. Однак, на наш погляд, не можна вбачати в цьому невідповідність зазначеної норми Закону про ОРД нормам КПК України, які регламентують проведення слідчих дій. Аналіз зазначених норм КПК дає підстави для висновку, що майже всі слідчі дії можуть проводитися на підставах, що містяться в матеріалах ОРД.

Так, наприклад, у ст. 178 КПК України вказується, що виїмка проводиться у випадках, коли є точні дані, що предмети чи документи, які мають значення для справи, знаходяться у певної особи чи в певному місці. При цьому законодавець не називає ані джерел, з яких можуть бути отримані такі дані, ані тих дій, що повинні бути здійснені для їх здобуття. Тому, на наш погляд, такі дані можуть міститися і в матеріалах ОРД, якщо вони мають вірогідних характер.

Відповідно до ст. 177 КПК України обшук проводиться в тих випадках, коли є достатні підстави вважати, що знаряддя злочину, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші документи й предмети, які мають значення для встановлення істини в справі чи забезпечення цивільного позову, знаходяться у певному приміщенні або місці чи в якої-небудь особи. Обшук проводиться також у випадку, коли є достатні дані про те, що в певному приміщенні або місці знаходяться розшувані особи, трупи чи тварини. Виходячи з аналізу цієї норми, можна зробити висновок, що “достатні підстави” для проведення обшуку мо-

жуть міститися і в матеріалах ОРД. Причому достатньо, щоб такі матеріали мали імовірний характер.

Слід зазначити, що окремі правники вважають, що кримінально-процесуальний закон щодо виїмки встановлює правило, згідно з яким вона здійснюється, якщо точно відомо, де й у кого перебувають предмети й документи, що підлягають вилученню, що свідчить про необхідність наявності певної сукупності доказів як підстав для її проведення [10, с. 111—112]. Однак, як обгрунтовано зауважує М. А. Погорецький, вищезазначені вимоги закону до підстав проведення виїмки (ст. 178 КПК України) свідчать про те, що “точність” відомостей про перебування предметів у певної особи чи у певному місці характеризується ступенем імовірності інформації, яку має уповноважена особа як підставу для її проведення, а не джерело їх одержання.

Матеріали ОРД, отримані з декількох незалежних оперативних джерел, які заслуговують на довіру і дають можливість одержати об'єктивне знання про предмет дослідження, можуть бути підставою для прийняття рішення про проведення виїмки, проте за умови, що вони відображені належним чином у матеріалах кримінальної справи [4, с. 412].

Отже, на підставі результатів аналізу матеріалів практики та обгрунтованих наукових положень фахівців [4, с. 418] можна зробити висновок, що чинне кримінально-процесуальне законодавство допускає можливість використання матеріалів ОРД як юридичних і фактичних підстав для прийняття рішення про проведення слідчих дій, спрямованих на отримання доказів у справах про незаконну легалізацію автотранспорту. Матеріали ОРД можуть також використовуватися для проведення всіх слідчих дій в організаційно-тактичних цілях у справах цієї категорії. Прийняте на підставі матеріалів ОРД рішення про проведення певної слідчої дії повинне бути вмотивованим і впливати із матеріалів кримінальної справи, не розкриваючи при цьому форм та методів отримання таких матеріалів, які становлять державну таємницю.

Невідкладними слідчими діями, про які йдеться у ч. 1 ст. 10 Закону про ОРД, за чинним КПК України можуть бути будь-які з них, які слідчий чи орган дізнання вважає такими для встановлення обставин злочину.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що слідчі дії є основним засобом отримання доказів у кримінальних справах про незаконну легалізацію автотранспорту. Підставами для їх проведення можуть бути матеріали ОРД, які відповідно до чинного законодавства, залучені до кримінального процесу.

Список використаних джерел

1. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация / А. М. Ларин. — М., 1970. — 223 с.
2. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / И. М. Лузгин. — М., 1973. — 215 с.
3. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений / И. Ф. Герасимов. — Свердловск, 1975. — 144 с.
4. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : [монографія] / М. А. Погорецький. — Х. : Арсіс ЛТД, 2007. — 576 с.
5. Жогин Н. В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. — М., 1965. — 367 с.
6. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств / Р. С. Белкин. — М., 1966. — 295 с.
7. Шейфер С. А. Сущность и способы собирания доказательств в советском уголовном процессе / С. А. Шейфер. — М., 1972. — 130 с.
8. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : [наук.-практ. посіб.] / С. М. Стахівський. — К. : Атіка, 2009. — 64 с.
9. Гутерман Н. П. Организационные мероприятия следователя в процессе расследования преступлений : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. / Н. П. Гутерман. — М., 1980. — 21 с.
10. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / С. А. Шейфер. — М., 1981. — 128 с.

В статье раскрываются проблемные вопросы следственных действий как основных средств получения доказательств по уголовным делам о незаконной легализации автотранспорта.

The article deals with the problems of the investigative actions as the main means of the reception of evidence in the criminal cases about illegal legalization of motor transport.

Стаття надійшла до редакції 22 січня 2010 року.